

dr hab. Beata Udzik, prof. UAM

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Efekt czy proces? Ocenianie wypracowania jako wyzwanie szkolne i egzaminacyjne

Abstrakt

Ocenianie wypracowań to zagadnienie, które było, jest i zapewne będzie jeszcze długo przedmiotem dyskusji w gronie nauczycieli i egzaminatorów, uczniów i rodziców, ale także metodyków czy specjalistów od pomiaru dydaktycznego. Autorka referatu podejmie próbę zestawienia proponowanych od lat dziewięćdziesiątych XX wieku sposobów oceniania wypowiedzi pisemnych w szkole i na egzaminie maturalnym z języka polskiego. Wagę refleksji dotyczącej oceniania wypracowań jako szkolnej i egzaminacyjnej formy wypowiedzi uzasadnia zarówno tradycja, jak i znaczenie rozbudowanych wypowiedzi pisemnych w kształtowaniu umiejętności o charakterze instrumentalnym i uniwersalnym (ponadprzedmiotowym) oraz sprawdzaniu osiągnięć uczniów w tym obszarze. Analiza porównawcza stosowanych przez trzydzieści lat kryteriów oceniania powiązana zostanie z perspektywą nie tylko kształcenia umiejętności pisania i oceniania wypracowań w szkole, ale także wyzwań, jakie w tym zakresie stawia przed edukacją sztuczna inteligencja.

Polonista to nie zawód, lecz hobby,
Polonistą być - nie życzę nikomu.
Polonista po godzinach nie dorobi,
Choćby zabrał robotę do domu.

Andrzej Waligórski „List w sprawie polonistów”

Jedną z ważnych umiejętności nabywanych przez dziecko w szkole jest posługiwanie się pisaną odmianą języka, a dalej konstruowanie dłuższej wypowiedzi pisemnej. Przejście od myślenia konkretnego do myślenia abstrakcyjnego wiąże się bowiem także z umiejętnością werbalizacji doświadczeń (codziennych, środowiskowych czy też edukacyjnych, opartych na podstawach naukowych) nie tylko ustnie, ale też pisemnie. Stąd kształtowanie umiejętności konstruowania dłuższej wypowiedzi pisemnej, nazywanej w szkole po prostu wypracowaniem, od zawsze było ważnym zadaniem edukacji, w tym szczególnie polonistycznej. Wydaje się, że dzisiaj paradoksalnie jego waga nie maleje, ale w świecie krótkich wiadomości tekstowych czy nierozbudowanych postów w mediach społecznościowych wzrasta. Przechodzenie od języka sytuacyjnego do języka abstrakcyjnego, od kodu ograniczonego do kodu rozwiniętego to podstawowa zasada kształtowania sprawności językowej i komunikacyjnej uczniów. Opowiedzenie o zdarzeniu, opisanie przedmiotu, scharakteryzowanie osoby czy sytuacji, sformułowanie stanowiska w jakiejś sprawie i uzasadnienie/obronienie go przy użyciu stosownych argumentów w formie pisanej staje się nie lada wyzwaniem

dla współczesnego cyfrowego tubylcy. Ten swoisty zestaw aktów mowy charakterystyczny dla „szkolnego pisania” daje się łatwo przełożyć na szkolne gatunki wypowiedzi. A szkoła nie uczy przecież pisania opowiadania, charakterystyki czy rozprawki dlatego, że jej absolwent w dorosłym życiu będzie się posługiwał w czystej postaci wyuczonymi schematami. Będzie natomiast często postawiony w sytuacji, w której należy pisemnie zdać relację z przebiegu zdarzenia, opisać jakiś fragment rzeczywistości czy rzeczowo uargumentować własne stanowisko.

Kształtowanie kompetencji tworzenia wypracowania to rozwijanie całego zespołu/ splotu umiejętności o charakterze odbiorczo-nadawczym, których emanacją staje się między innymi wypracowanie egzaminacyjne. To oczywiste, że nabywanie umiejętności pisania coraz bardziej złożonych form wypowiedzi pisemnych to długotrwały proces, a polonista, oceniając postępy ucznia, powinien stosować kryteria, które dotyczą zarówno umiejętności cząstkowych, jak i złożonych.

Ocenianie wypracowań to zagadnienie, które było, jest i zapewne będzie jeszcze długo przedmiotem dyskusji w gronie nauczycieli i egzaminatorów, uczniów i rodziców, ale także metodyków czy specjalistów od pomiaru dydaktycznego. Ocena wypracowania pozostaje bardzo ważnym elementem wyniku egzaminacyjnego. Ciągłe aktualne pozostaje pytanie, które zadałam w 2010 roku podczas konferencji w Toruniu: jak dalece kryteria egzaminacyjne powinny być stosowane w codziennej szkolnej praktyce, czy w ogóle, a jeśli tak, to w jakim zakresie powinny się stawiać częścią wewnątrzszkolnych systemów oceniania?

Egzaminator sprawdzający wypracowanie anonimowego maturzysty ma za zadanie kryterialnie je ocenić, zgodnie ze swoją wiedzą przedmiotową, natomiast polonista w codziennej pracy z uczniem jest odpowiedzialny za kształtowanie umiejętności konstruowania dłuższej wypowiedzi pisemnej, a bieżące ocenianie powinno wspierać ów proces. Umiejętności cząstkowe wymagają procesowego kształtowania, któremu ocenianie powinno być podporządkowane. Powinno ono wspierać uczenie się, a nie uczenie się podporządkowywać ocenianiu. Bezkrytyczne stosowanie kryteriów egzaminacyjnych w codziennej pracy polonisty nie jest dobrym rozwiązaniem, ponieważ może odwracać uwagę od doskonalenia umiejętności, a skupiać się na efekcie, czyli uczniowskim wytworze. Ocenianie wewnętrzne ma pełnić przede wszystkim funkcje formacyjną i kształtującą, a nie selekcyjną i etykietującą.

Z drugiej jednak strony trudno dziś przecenić wkład, jaki system egzaminacyjny wniósł w podniesienie jakości szkolnego oceniania, wzrost świadomości zarówno nauczycieli, jak i uczniów czy rodziców w zakresie jego kryterialnego charakteru. Ocenianie kształtujące to między innymi jasne określanie wymagań. Kursy egzaminatorów organizowane przez okręgowe komisje egzaminacyjne odegrały ważną rolę w upowszechnianiu wiedzy na temat sprawdzania i oceniania prac, typów zadań i możliwości ich zastosowania, precyzyjnej klasyfikacji i sposobów oznaczania błędów np. w wypracowaniach. Diagnoza formalna rozwinęła się za sprawą systemu egzaminów zewnętrznych, znalazła w polskim systemie edukacyjnym trwałe i ważne miejsce. Warto jednak zadawać sobie ciągle pytanie, jaki wpływ ma ona na codzienność polskiej szkoły, zwłaszcza w obliczu dość powszechnej, choć potocznej opinii na temat „zawłaszczania” procesu edukacyjnego na potrzeby wyników egzaminów.

Co ciekawe, choć pedagodzy i rodzice na większość szkolnych tematów zdają się mieć odmienne zdanie i gdzie indziej upatrują przyczyn problemów (to wasza wina, nie – wasza), w jednym się zgadzamy: coś jest nie tak z programami nauczania, z presją związaną z ocenami i z uczeniem pod egzamin. Różnimy się w ocenie tego, komu bardziej zależy na wysokim miejscu szkoły w rankingach placówek oświatowych, ale zwykle zgadzamy się, że walka o najlepsze stopnie i jak największą liczbę punktów na egzaminach nie jest tym, czego byśmy chcieli od edukacji. Kto towarzyszył dziecku w ósmej klasie, wie, jak to wygląda: od września do kwietnia tydzień w tydzień tłucze się testy i wypełnia arkusze egzaminacyjne z ubiegłych lat, próby egzaminów próbnych [...] Od początku roku szkolnego do samiotkich egzaminów państwowych ćwiczy się rozprawki pisane i oceniane wg wzoru¹.

Spójrzmy zatem na owo „sprawdzanie i ocenianie wg wzoru”. To, że w przypadku egzaminu zewnętrznego najważniejszy jest wynik, a w ocenianiu wewnętrznym komentarz do wyniku, wiemy doskonale. Warto jednak spojrzeć na relację między procesem edukacyjnym a stosowaniem kryteriów egzaminacyjnych. W przypadku wypracowania maturalnego kryteria oceniania podlegają wyjątkowej zmienności. Dostrzegają to zwłaszcza poloniści, dlatego in-dywidulna nauczycielska perspektywa będzie wyznacznikiem prowadzonych w niniejszym artykule zestawień i obserwacji.

Tradycja polskiego egzaminu maturalnego z języka ojczystego związana jest z pisaniem pracy w związku z literaturą. Ocenianie jej pozostaje wyzwaniem w zakresie skonstruowania kryteriów, które pozwalałyby uzyskać porównywalność wyników, a maturzystom dały poczucie sprawiedliwej oceny. Proponuję krótki przegląd stosowanych w ostatnich trzydziestu latach w polskich szkołach średnich i na egzaminie maturalnym kryteriów.

Polonista rozpoczynający pracę w liceum lub technikum na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku pierwsze prace egzaminacyjne własnych uczniów oceniał na podstawie intuicyjnie stosowanych kryteriów, podpowiadanych w poradnikach metodycznych, podczas szkoleń, ale nie miały one charakteru wystandaryzowanych narzędzi pomiarowych. Żaden dokument nie określał kryteriów oceny wypracowania zarówno szkolnego, jak i egzaminacyjnego. Nauczyciel korzystał z doświadczenia starszych koleżanek i kolegów, oceniał prace własnych uczniów, stąd egzamin pisemny był w zasadzie wewnętrzny. Abiturienti przez pięć godzin pisali pracę na wybrany temat. Miała ona charakter rozprawki historycznoliterackiej, sprawdzała przede wszystkim znajomość tekstów literackich wykorzystanych w realizacji tematu. Oprócz wartości merytorycznej i zgodności z tematem oceniana była kompozycja i poprawność językowo-stylistyczna. Znacznie większą wagę niż obecnie przywiązywano do błędów w zakresie zapisu, zwłaszcza błędów ortograficznych.

Po raporcie opracowanym w 1993 roku przez Unię Europejską na temat stanu polskiej oświaty ten sposób egzaminowania zostaje zakwestionowany. „Wnioski z raportu, który ukazał się późną jesienią 1993 r. w języku polskim, były oczywiste: należy w Polsce rozpocząć pracę nad budowaniem systemu

¹ J. Sokolińska, *Nauczyciele. Wielki zawód*, Warszawa 2023, s. 83–84.

sprawdzania, oceniania i egzaminowania”². Wraz z powstaniem w 1994 roku programu Nowa Matura rozpoczęły się prace nad przygotowaniem do 2002 roku nowego systemu egzaminów maturalnych, który miał zapewnić porównywalność wyników. Zajęto się zatem opracowaniem standardów wymagań oraz kryteriów oceniania będących uszczegółowieniem standardów. Historia przygotowania i wprowadzania Nowej Matury została już wielokrotnie opisana. Celem niniejszego artykułu nie jest jej odtwarzanie, ale zwrócenie uwagi na zaproponowane wówczas zmiany w ocenianiu wypracowania maturalnego z języka polskiego, ponieważ to ono jest dla nas przedmiotem zainteresowania.

Wróćmy jednak do indywidualnej perspektywy polonisty, który w tym czasie otrzymuje kryteria oceniania pisemnej pracy z języka polskiego. Nie są one obowiązkowe, stają się jednak dużym wsparciem dla nauczycieli oceniających prace maturalne. Egzamin pozostaje ciągle w zasadzie egzaminem wewnętrznym: nauczyciel sprawdza i ocenia prace własnych uczniów. Egzamin składa się z pięciu zadań do wyboru – trzech tematów o charakterze otwartym, problemowym i przekrojowym oraz tematu czwartego o charakterze interpretacyjnym. W przypadku Wielkopolski³ były to w istocie dwa zadania: temat 4a to interpretacja tekstu lub tekstów poetyckich, a temat 4b to interpretacja fragmentu tekstu prozatorskiego w postaci odpowiedzi na pytania i krótkiego wypracowania.

Kryteria zaproponowane w „Informatorze maturalnym 1998” przygotowanym przez Poznański Zespół Regionalny ds. Egzaminów mają charakter holistyczny. Wyodrębniono w nich trzy standardy: dostrzeganie i rozwiązywanie problemów ujętych w temacie pracy, kształtowanie wypowiedzi pisemnej oraz poprawne i sprawne wypowiedzianie się w ogólnej odmianie polszczyzny. Standardom przyporządkowano kryteria, które formalnie pozostają równorzędne (układ samoważący), ale ich liczba odniesiona do określonego standardu (aspektu pracy) pozwala na podkreślenie jego wagi bez stosowania wag statystycznych⁴.

Pierwszemu standardowi dotyczącemu wartości merytorycznej pracy przypisano aż sześć kryteriów: 1. dobór tekstów (literackich i kultury) zgodnie z przyjętą przez ucznia koncepcją potwierdzającą zrozumienie tematu; 2. wykorzystanie utworów literackich i tekstów kultury w funkcji argumentacyjnej, poprawność interpretacyjna i rzeczowa; 3. wnikliwość i samodzielność zaprezentowanych wątków; 4. ujmowanie tekstu literackiego w kontekstach (np. filozoficznym, estetycznym, historycznym, historycznoliterackim); 5. wskazywanie w literaturze i sztuce wartości uniwersalnych oraz aprobowanych przez siebie; 6. odczytywanie utworów na poziomie dosłownym i metaforycznym. Drugi standard dotyczący formy wypowiedzi i jej kompozycji zawierał w sobie dwa kryteria: 7. wybór formy wypowiedzi dostosowanej do tematu; 8. spójność i przejrzystość kompozycyjna wypowiedzi. Trzeci standard obejmował cztery kryteria; 9. zgodne z normą posługiwanie się leksyką, fleksją, frazeologią, składnią

² Z. Hryhorowicz, *Historia powstania zewnętrznego systemu egzaminacyjnego w Polsce i w Poznaniu* [w:] tejże (red.) *Egzaminy szkolne. Udział Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Poznaniu w tworzeniu krajowego systemu egzaminów zewnętrznych*, Poznań 2004, s. 7.

³ Przywołuję przykład Wielkopolski, ponieważ w tym czasie obowiązuje jeszcze zasada rejonizacji tematów maturalnych, a omówienie zadań maturalnych ze wszystkich województw wykracza poza ramy artykułu.

⁴ B. Niemierko, *Pomiar wyników kształcenia*, Warszawa 1999, s. 102.

i interpunkcją; 10. różnicowanie konstrukcji składniowych, różnorodność słownictwa i urozmaicenie frazeologii; 11. dostosowanie stylu i słownictwa do wybranej formy wypowiedzi z uwzględnieniem jej celu; 12. przestrzeganie zasad ortografii. Zaproponowanym kryteriom odpowiadały poziomy wymagań skorelowane z obowiązującą wówczas skalą stopni szkolnych.

Informacje o rewolucyjnych zmianach związanych z tworzeniem w Polsce systemu egzaminów zewnętrznych docierają do naszego polonisty około 2000 roku. Oto ukazuje się pierwszy ogólnopolski informator maturalny nazwany wówczas „syllabusem”. Rozpoczynają się pierwsze szkolenia egzaminatorów. Nasz polonista pracuje wówczas w czteroletnim cyklu, właśnie prowadzi drugą klasę liceum, która jako pierwszy rocznik ma zdawać w 2002 Nową Maturę. Rewolucja w egzaminach to zmiana nie tylko dla uczniów, których polonista przygotowuje wg zapowiadanych, a następnie w syllabusie opublikowanych standardów i kryteriów. Te ostatnie mają charakter analityczny, w warstwie merytorycznej zawierają podane wprost rozpoznania analityczne, są całkowitą nowością w spojrzeniu na wypracowanie wycenianie w punktach i procentach.

Nasz polonista w 2001 roku dowiaduje się jednak, że egzamin w formie, do której już zaczął przygotowywać swoich uczniów, zostaje odwołany. Uczniowie w tym jedynym roku mogą wybrać formułę egzaminu (starą lub nową). W latach 2003 i 2004 zdają już tylko egzamin w starej formule. Ponadto do zasad oceniania wypracowania maturalnego między 2000 a 2002 rokiem wprowadzone zostają zmiany⁵.

Nowa Matura przeprowadzona zostaje powszechnie w liceach w 2005, a w technikach w 2006 roku. I tutaj znów zachodzi zmiana w zakresie kryteriów oceniania pracy egzaminacyjnej z języka polskiego. Ma ona charakter ilościowy, zmieniona zostaje waga wypracowania w całościowym wyniku egzaminu z języka polskiego, zmieniają się także proporcje między punktacją za poszczególne kryteria: rośnie ranga wypracowania, a w rozkładzie kryteriów szczególnie większą niż wcześniej liczbę punktów przyznaje się za wartość merytoryczną wypracowania (rozwińcie temat). Zarówno formuły tematów, jak i kryteria oceniania nastawione są na sprawdzenie umiejętności analityczno-interpretacyjnych w odniesieniu do fragmentu, a od piszącego pracę maturalną wymaga się ścisłego zrealizowania wskazówek interpretacyjnych ujętych w temacie. Konstrukcja zadania i kryteria wymagają analizy fragmentu na tle całego utworu, a nauczyciel polonista dopiero w następnych latach (aneksy z 2008 i 2010 roku) otrzymuje pełną werbalizację dotyczącą sposobu konstruowania kryteriów oceny wypracowania.

W sprawozdaniu CKE z egzaminu maturalnego przeprowadzonego w maju 2008 roku można znaleźć informacje na temat zasad tworzenia kryteriów rozwińcia tematu. Czytamy w nich, że kryteria odnoszą się zawsze do konkretnego tematu, ale składają się z czterech części: wstępne rozpoznanie utworu, część analityczna, część interpretacyjna, wnioski.

⁵ Proporcje dotyczące punktacji za pracę egzaminacyjną zaproponowane w pierwszym „Syllabusie...” nie zaistniały nigdy na egzaminie.

Wszystkie sformułowania w propozycji rozwinięcia tematu, którą przygotowuje się dla egzaminatora, odnoszą się do **czynności wskazanych w temacie** (analityczno-interpretacyjnych) i sprawdzają ich wykonanie. Treść wypracowania maturalnego może być synonimiczna w stosunku do przykładowych konstatacji zawartych w propozycji, może też wykraczać poza nią, ponieważ zbiór przykładów nigdy nie jest skończony.

Ostateczny kształt kryteriów powstaje tuż po egzaminie maturalnym, po przeczytaniu kilkuset wypracowań z całej Polski⁶.

W latach 2005–2012 polonista, któremu towarzyszymy w pracy z przyszłymi maturzystami, przygotowuje młodzież do pisania wypracowań o charakterze analityczno-interpretacyjnym. Podstawowe rozpoznania w części merytorycznej wpisane zostają w kryterium rozwinięcia tematu, stąd między innymi powtarzany i nośny medialnie zarzut „klucza odpowiedzi”, w który maturzysta powinien się „wstrzelić”. To także czas, kiedy na dwa lata (2006–2007) wprowadzona została „amnestia maturalna”, zmienia się także egzamin na poziomie rozszerzonym z języka polskiego (inna waga szczegółowych kryteriów oceny, punktacja, a przede wszystkim zniesienie obowiązku pisania egzaminu na poziomie podstawowym dla tych, którzy wybrali poziom rozszerzony).

W 2012 do szkoły średniej trafiają uczniowie realizujący w gimnazjum zmienioną podstawę programową. O tym, jak będą wyglądały kryteria oceniania wypracowania z języka polskiego, polonista i jego uczniowie dowiadują się w 2013 roku, realizując zmienioną podstawę programową. W 2015 roku uczniowie zdają egzamin maturalny w nowej formule, kryteria oceniania wypracowania z języka polskiego się zmieniają. Zachowując podstawowe dla specyfiki przedmiotu elementy (treść, kompozycja i spójność, język i styl, zapis), zmieniają swój charakter z analitycznego na hybrydowy. Zamiast wyznaczników treściowych w rozwinięciu tematu pojawiają się kategorie gatunkowe, co uzasadniane jest zwiększaniem trafności egzaminu w tej części kosztem rzetelności (z tego zdaje się zdawano sobie sprawę). Zmiana dotyczy także formuł tematycznych, wypracowanie występuje w dwóch do wyboru formach gatunkowych: rozprawki oraz interpretacji tekstu poetyckiego. Ponieważ ta druga forma jest dla uczniów zdających egzamin na poziomie podstawowym znacznie bardziej wymagająca, większość maturzystów wybiera rozprawkę. Kryteria w zakresie rozwinięcia tematu zmieniają swój charakter, zbliżając się nieco do zarzuconej, a obecnej w rozwiązaniach z lat dziewięćdziesiątych koncepcji oceny cech pracy, a nie obecnych w niej konkretnych rozpoznań analityczno-interpretacyjnych.

W rok szkolny 2019/2020 polonista wkracza z nową podstawą programową i rozpoczyna pracę z uczniami po ośmioletniej szkole podstawowej. O tym, jaki dokładnie będzie kształt zadań egzaminacyjnych, dowiaduje się

⁶ *Osiągnięcia maturzystów w roku 2008. Komentarz do zadań z przedmiotów humanistycznych. Sprawozdanie z egzaminu maturalnego w maju 2008 roku*, wstęp i redakcja: Lucyna Grabowska, Barbara Czarnecka-Cicha, Warszawa 2008, s. 15, https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_MATURALNY_OD_2015/Informacje_o_wynikach/2008/spr_humanist_a.pdf [dostęp: 10.08.2023].

z opublikowanych w 2021 roku informatorów⁷. Następuje kolejna zmiana kryteriów oceniania wypracowania maturalnego. Wraz z komentarzami zajmują one ponad dwadzieścia stron. Warto zauważyć, że ich częścią są wyjaśnienia i charakterystyka zastosowanych w kryteriach kluczowych określeń, np. „funkcjonalność”, „argumentacja”, „kontekst”. Definicje pomiarowe słów używanych w języku ogólnym mają doprecyzować sposób rozumienia kryteriów, służyć swoistemu „uzgodnieniu”, a może raczej „zakomunikowaniu znaczeń”. Nauka zna przecież zjawisko terminologizacji pojęć używanych na co dzień, właśnie owa terminologizacja wymaga bardzo dużej staranności. Obserwowane także w nauce „[...] procesy reinterpretacji kategorii pojęciowych [...] są bardzo żywe i odbywają się nieustannie”⁸.

Zmiany dotyczą zresztą nie tylko zasad oceniania, ale także sposobu konstruowania tematów wypracowań oraz oczekiwań co do sposobu ich realizacji. Analityczność ustępuje miejsca argumentacyjności wypowiedzi⁹. Warto dodać, że oprócz formuły tematów, kryteriów oceniania i listy lektur obowiązkowych zmienia się także część testowa egzaminu wraz z krótką formą wypowiedzi, zamiast streszczenia logicznego pojawia się notatka syntetyzująca. Waga wypracowania jednak maleje: na 70 możliwych do zdobycia za cały egzamin punktów za wypracowanie można uzyskać maksymalnie 35, co stanowi 50% całkowitej punktacji.

To jednak nie koniec zmian. Zanim egzamin planowany w nowej formule na 2023 rok się odbył, zaproponowane zostały aneksy do informatorów, opracowano wymagania egzaminacyjne na lata 2023 i 2024. Zaprezentowane w 2021 roku cechy zadań zostały zmodyfikowane w zakresie podstawy egzaminu, zmiany listy lektur obowiązkowych, liczby punktów możliwych do zdobycia, wagi zadań testowych i wypracowania, a nawet minimalnej wymaganej długości pracy maturalnej. Polonista pracuje z czwartą klasą, której uczniowie na początku trzeciego roku nauki poznali szczegółowe zasady egzaminu, aby na początku czwartej klasy otrzymać aneksy, których ostatnia (trzecia) aktualizacja pochodzi z marca 2023 roku.

Dynamikę i ogólnie ujęty zakres zmian kryteriów oceniania, ich wagi i znaczenia samego wypracowania odzwierciedlają tabele 1–4. Ujęto w nich także wypracowanie na poziomie rozszerzonym¹⁰.

⁷ *Informator o egzaminie maturalnym z języka polskiego jako przedmiotu obowiązkowego (część ustna oraz część pisemna na poziomie podstawowym) od roku szkolnego 2022/2023*, Warszawa 2021; *Informator o egzaminie maturalnym z języka polskiego jako przedmiotu dodatkowego od roku szkolnego 2022/2023*, Warszawa 2021.

⁸ B. Kudra, A. Kudra, *Znaczenie, sens, negocjowanie znaczeń – o „ambisemicznym” charakterze konceptualizacji*, „Acta Universitatis Lodziana. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” 21, 2014, s. 13, <https://repozytorium.uni.lodz.pl/handle/11089/8560> [dostęp: 20.08.2023].

⁹ Mowa oczywiście o obserwowanej tendencji, ponieważ oczywiste jest, że w pracach o charakterze analityczno-interpretacyjnych w latach 2005–2015 oczekiwano także uargumentowania sądów, ale forma gatunkowa pracy nie była tak jednoznacznie dookreślona. Z kolei prace będące wypowiedzią argumentacyjną pisane są na podstawie materiału literackiego, zatem analizy i interpretacji dzieła także się w nich oczekuje (lata 2015–2022 oraz 2023).

¹⁰ Szczegółowe omówienie zmian w zakresie egzaminu maturalnego na poziomie rozszerzonym wykracza już poza ramy niniejszego artykułu, ale zestawienie pozwala dostrzec relacje między oboma poziomami.

Tabela 1. Zestawienie szczegółowych kryteriów oceny wypracowania na egzaminie maturalnym od 2000 do 2025 na poziomie podstawowym¹¹

Dokument zawierający kryteria	Szczegółowe kryteria oceniania z punktacją i wagą w odniesieniu do całościowej punktacji za wypracowanie	Suma punktów
2000 <i>Syllabus z języka polskiego, Warszawa 2000</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Rozwinięcie tematu 15 punktów = 37,5% • Kompozycja 3 punkty = 7,5% • Styl 3 punkty = 7,5% • Język 15 punktów = 37,5% • Szczególne walory pracy 4 punkty = 10% 	40 punktów
2002 <i>Egzamin maturalny z języka polskiego – maj 2002. Model odpowiedzi i schemat oceniania arkusza I</i>	<ul style="list-style-type: none"> • I Rozwinięcie tematu 30 punktów ≈ 43% • II Kompozycja 5 punktów ≈ 7,1% • III Styl 5 punktów ≈ 7,1% • IV Język 26 punktów ≈ 37,1% • V Szczególne walory pracy 4 punkty ≈ 5,7% 	70 punktów
2005 <i>Modele odpowiedzi i schematy oceniania arkusza I</i>	<ul style="list-style-type: none"> • I Rozwinięcie tematu 25 punktów = 50% • II Kompozycja 5 punktów = 10% • III Styl 5 punktów = 10% • IV Język 12 punktów = 24% • V Zapis (ortografia i interpunkcja) 3 punkty = 6% • VI Szczególne walory pracy 4 punkty (poza pulą punktów) 	50 punktów
2015 <i>Informator o egzaminie maturalnym z języka polskiego od roku szkolnego 2014/2015, Warszawa 2013</i>	<p>Rozprawka</p> <ul style="list-style-type: none"> • A. Sformułowanie stanowiska wobec problemu podanego w poleceniu 6 punktów = 12% • B. Uzasadnienie stanowiska 18 punktów = 36% • C. Poprawność rzeczowa 4 punkty = 8% • D. Zamyśl kompozycyjny 6 punktów = 12% • E. Spójność lokalna 2 punkty = 4% • F. Styl tekstu 4 punkty = 8% • G. Poprawność językowa 6 punktów = 12% • H. Poprawność zapisu 4 punkty = 8% 	50 punktów
	<p>Interpretacja utworu poetyckiego</p> <ul style="list-style-type: none"> • A. Koncepcja interpretacyjna 9 punktów = 18% • B. Uzasadnienie koncepcji interpretacyjnej 15 punktów = 30% • C. Poprawność rzeczowa 4 punkty = 8% • D. Zamyśl kompozycyjny 6 punktów = 12% • E. Spójność lokalna 2 punkty = 4% • F. Styl tekstu 4 punkty = 8% • G. Poprawność językowa 6 punktów = 12% • H. Poprawność zapisu 4 punkty = 8% 	50 punktów
2023 <i>Informator o egzaminie maturalnym z języka polskiego jako przedmiotu obowiązkowego (część ustna oraz część pisemna) od roku szkolnego 2022/2023, Warszawa 2021</i>	<ul style="list-style-type: none"> • 1. spełnienie formalnych warunków polecenia 1 punkt ≈ 3% • 2. kompetencje literackie i kulturowe 16 punktów ≈ 46% • 3. kompozycja wypowiedzi 7 punktów = 20%: <ul style="list-style-type: none"> • 3a. struktura wypowiedzi 3 punkty ≈ 8,6% • 3b. spójność wypowiedzi (tj. logika i uporządkowanie wypowiedzi) 3 punkty ≈ 8,6% • 3c. styl wypowiedzi 1 punkt ≈ 2,8% • 4. język wypowiedzi 11 punktów ≈ 31%: <ul style="list-style-type: none"> • 4a. zakres i poprawność środków językowych 7 punktów = 20% • 4b. poprawność ortograficzna 2 punkty ≈ 5,5% • 4c. poprawność interpunkcyjna 2 punkty ≈ 5,5% 	35 punktów

¹¹ Wszystkie źródła informacji zawartych w tabeli, zostały umieszczone w bibliografii.

Tabela 2. Waga wypracowania w całościowym wyniku egzaminu maturalnego z języka polskiego od 2000 do 2025 na poziomie podstawowym

Dokument zawierający kryteria	Suma punktów za wypracowanie	Suma punktów możliwych do zdobycia z egzaminu maturalnego z języka polskiego na poziomie podstawowym	Waga wypracowania
2000 <i>Syllabus z języka polskiego, Warszawa 2000</i>	40 punktów	70 punktów	≈57,1%
2002 <i>Egzamin maturalny z języka polskiego – maj 2002. Model odpowiedzi i schemat oceniania arkusza I</i>	70 punktów	100 punktów	70%
2005 <i>Modele odpowiedzi i schematy oceniania arkusza I</i>	50 punktów	70 punktów	≈71,4%
2015 <i>Informator o egzaminie maturalnym z języka polskiego od roku szkolnego 2014/2015, Warszawa 2013</i>	50 punktów	70 punktów	≈71,4%
2025 <i>Informator o egzaminie maturalnym z języka polskiego jako przedmiotu obowiązkowego (część ustna oraz część pisemna) od roku szkolnego 2022/2023, Warszawa 2021</i>	35 punktów	70 punktów	50%
2023, 2024 <i>Aneks do Informatora o egzaminie maturalnym z języka polskiego jako przedmiotu obowiązkowego w Formule 2023 obowiązujący w latach szkolnych 2022/2023 i 2023/2024, Warszawa 2022⁵</i>	35 punktów	60 punktów	≈58,3%

Tabela 3. Zestawienie szczegółowych kryteriów oceny wypracowania na egzaminie maturalnym od 2000 do 2025 na poziomie rozszerzonym

Dokument zawierający kryteria	Szczegółowe kryteria oceniania z punktacją i wagą w odniesieniu do całościowej punktacji za wypracowanie	Suma punktów
2000 <i>Syllabus z języka polskiego, Warszawa 2000</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Rozwinięcie tematu 17 punktów ≈ 56,6% • Kompozycja 2 punkty ≈ 6,7% • Styl 2 punkty ≈ 6,7% • Język 6 punktów = 20% • Szczególne walory pracy 3 punkty = 10% 	30 punktów
2002 <i>Egzamin maturalny z języka polskiego – maj 2002. Model odpowiedzi i schemat oceniania arkusza III</i>	<ul style="list-style-type: none"> • I Rozwinięcie tematu 51 punktów = 51% • II Kompozycja 10 punktów = 10% • III Styl 10 punktów = 10% • IV Język 21 punktów = 21% • V Szczególne walory pracy 8 punktów = 8% 	100 punktów
2005 <i>Modele odpowiedzi i schematy oceniania arkusza II</i>	<ul style="list-style-type: none"> • I Rozwinięcie tematu 22 punkty = 55% • II Kompozycja 3 punkty = 7,5% • III Styl 3 punkty = 7,5% • IV Język 10 punktów = 25% • V Zapis (ortografia i interpunkcja) 2 punkty = 5% • VI Szczególne walory pracy 4 punkty (poza pulą punktów) 	40 punktów
2007 <i>Osiągnięcia maturzystów w roku 2007. Sprawozdanie z egzaminu maturalnego 2007. Komentarz do zadań z języka polskiego, Warszawa 2007</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Rozwinięcie tematu 26 punktów = 65% • Kompozycja 2 punkty = 5% • Styl 2 punkty = 5% • Język 8 punktów = 20% • Zapis 2 punkty = 5% • VI Szczególne walory pracy 4 punkty (poza pulą punktów) 	40 punktów
2015 <i>Informator o egzaminie maturalnym z języka polskiego od roku szkolnego 2014/2015, Warszawa 2013</i>	<p>Wypowiedź argumentacyjna</p> <ul style="list-style-type: none"> • A. Określenie problemu 9 punktów = 22,5% • B. Sformułowanie stanowiska wobec rozwiązania przyjętego przez autora tekstu 9 punktów = 22,5% • C. Poprawność rzeczowa 2 punkty = 5% • D. Zamyśl kompozycyjny 6 punktów = 15% • E. Spójność lokalna 2 punkty = 5% • F. Styl tekstu 4 punkty = 10% • G. Poprawność językowa 4 punkty = 10% • H. Poprawność zapisu 4 punkty = 10% 	40 punktów
	<p>Interpretacja porównawcza</p> <ul style="list-style-type: none"> • A. Koncepcja porównywania utworów 6 punktów = 15% • B. Uzasadnienie tezy interpretacyjnej 12 punktów = 30% • C. Poprawność rzeczowa 2 punkty = 5% • D. Zamyśl kompozycyjny 6 punktów = 15% • E. Spójność lokalna 2 punkty = 5% • F. Styl tekstu 4 punkty = 10% • G. Poprawność językowa 4 punkty = 10% • H. Poprawność zapisu 4 punkty = 10% 	40 punktów

Dokument zawierający kryteria	Szczegółowe kryteria oceniania z punktacją i wagą w odniesieniu do całościowej punktacji za wypracowanie	Suma punktów
2023 <i>Informator o egzaminie maturalnym z języka polskiego jako przedmiotu obowiązkowego (część ustna oraz część pisemna) od roku szkolnego 2022/2023, Warszawa 2021</i>	<ul style="list-style-type: none"> • 1. spełnienie formalnych warunków polecenia 1 punkt \approx 3% • 2. kompetencje literackie i kulturowe 16 punktów \approx 46% • 3. kompozycja wypowiedzi 7 punktów = 20%: <ul style="list-style-type: none"> • 3a. struktura wypowiedzi 3 punkty \approx 8,6% • 3b. spójność wypowiedzi (tj. logika i uporządkowanie wypowiedzi) 3 punkty \approx 8,6% • 3c. styl wypowiedzi 1 punkt \approx 2,8% • 4. język wypowiedzi 11 punktów \approx 31%: <ul style="list-style-type: none"> • 4a. zakres i poprawność środków językowych 7 punktów = 20% • 4b. poprawność ortograficzna 2 punkty \approx 5,5% • 4c. poprawność interpunkcyjna 2 punkty \approx 5,5% 	35 punktów

Tabela 4. Waga wypracowania w całościowym wyniku egzaminu maturalnego z języka polskiego od 2000 do 2025 na poziomie rozszerzonym

Dokument zawierający kryteria	Suma punktów za wypracowanie	Suma punktów możliwych do zdobycia z egzaminu maturalnego z języka polskiego na poziomie rozszerzonym	Waga wypracowania
2000 <i>Syllabus z języka polskiego, Warszawa 2000</i>	30 punktów	30 punktów	100%
2002 <i>Egzamin maturalny z języka polskiego – maj 2002. Model odpowiedzi i schemat oceniania arkusza I</i>	100 punktów	100 punktów	100%
2005 <i>Modele odpowiedzi i schematy oceniania arkusza I</i>	40 punktów	40 punktów	100%
2007 <i>Osiągnięcia maturzystów w roku 2007. Sprawozdanie z egzaminu maturalnego 2007. Komentarz do zadań z języka polskiego, Warszawa 2007</i>	40 punktów	50 punktów	80%
2010 <i>Egzamin maturalny od 2010 roku. Aneks do informatorów od 2008 roku, Warszawa 2009, s. 22</i>	40 punktów	40 punktów	100%
2015 <i>Informator o egzaminie maturalnym z języka polskiego od roku szkolnego 2014/2015, Warszawa 2013</i>	40 punktów	40 punktów	100%

Dokument zawierający kryteria	Suma punktów za wypracowanie	Suma punktów możliwych do zdobycia z egzaminu maturalnego z języka polskiego na poziomie rozszerzonym	Waga wypracowania
2025 <i>Informator o egzaminie maturalnym z języka polskiego jako przedmiotu dodatkowego (część pisemna na poziomie rozszerzonym) od roku szkolnego 2022/2023, Warszawa 2021</i>	35 punktów	50 punktów	70%
2023, 2024 <i>Aneks do Informatora o egzaminie maturalnym z języka polskiego jako przedmiotu dodatkowego w Formule 2023 obowiązujący w latach szkolnych 2022/2023 i 2023/2024, Warszawa 2022</i>	35 punktów	35 punktów	100%

Zaprezentowane zestawienia oraz refleksje to jedynie wstępne rozpoznanie zmian, które dokonywały się w kryteriach oceniania wypracowań na egzaminie z języka polskiego od lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Jestem przekonana, że tylko rzetelna ewaluacja stosowanych zasad pozwoli na wypracowanie optymalnych kryteriów oceniania uczniowskich prac jako zadań złożonych zarówno w ocenianiu wewnątrzszkolnym, w którym tak ważna pozostaje funkcja kształtująca oceny, czyli dowartościowanie dokonującego się w sprawnościach uczniowskich postępu, jak i w ocenianiu zewnętrznym, w którym tak ważna obok trafności jest rzetelność egzaminu.

Postulaty badawcze, które nasuwają się po wstępnym przeglądzie dokonujących się zmian, mają charakter ilościowy i jakościowy. Do zagadnień najistotniejszych w ramach analizy ilościowej należą:

1. kategoria wstępnych warunków i błędu kardynalnego (jego waga maleje wraz z obniżaniem rangi wypracowania na egzaminie, pozostają bowiem dwa testy, a nie unieważnia się całego testu ze względu na błąd kardynalny, który pojawił się w odpowiedzi na jedno z zadań testowych);
2. waga wypracowania w całościowym wyniku;
3. waga poszczególnych kryteriów.

Z kolei analiza jakościowa powinna objąć następujące zagadnienia:

1. kryteria szczegółowe, ich funkcja profilująca kształt pracy maturalnej;
2. charakterystyka kryteriów (definicje pomiarowe słów używanych w języku ogólnym).

Zagadnieniem ciągle aktualnym pozostaje oddziaływanie kryteriów stosowanych na egzaminie na kryteria służące procesowemu kształtowaniu umiejętności w praktyce szkolnej. Czy nauczyciel ma kształtować umiejętności, czy przygotować do egzaminu? Czy to się naprawdę wyklucza? O tym, jak wiele czynników, także intuicyjnych ma wpływ na ostateczną ocenę, może świadczyć przywołany przykład (niejednostkowy, jak sądzę, w szkolnej praktyce).

Uczeń Napiórkowski w pierwszej klasie liceum uzyskał następujące oceny z matematyki:

6, 6, 5, 4, 3, 2, 1, 1

Niestety, dane te nie są zmyślone. Jak już wspomniałem w jednym z poprzednich rozdziałów, nie jestem z tego dumny. Co sądzicie o tym uczniu? Na jaką ocenę zasługuje na koniec roku?

Rozważmy teraz drugi przypadek. Ten zestaw danych pozostaje (też niestety) czysto hipotetyczny, choć wciąż liczę, że istnieje gdzieś równoległy wszechświat, w którym Marcin Napiórkowski jest dziś na przykład fizykiem matematycznym robiącym spektakularne rzeczy z wielodziałowym równaniem Schrödingera. Tym razem nasz uczeń otrzymał noty:

1, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 6

Co byście o nim powiedzieli na podstawie takich wyników? Jaką ocenę otrzymałby od was na koniec roku?

Niby wszyscy zgadzamy się co do tego, że ocena powinna być bliska średniej. Jak łatwo policzyć, wynosi ona 3,5. A jednak większość osób, którym zadawałem to pytanie (oraz, niestety, moja nauczycielka matematyki z liceum [...]), uznała, że pierwszy Napiórkowski, ten z naszego wszechświata, w żadnym razie nie zasługuje na 3+. Jego oceny opowiadają smutną historię o roztrwonieniu potencjału, o lenistwie, może nawet o jakichś poważniejszych problemach, jak sugerowała część respondentów, wśród których prowadziłem ten niewielki pilotażowy eksperyment.

Co innego Napiórkowski z równoległego wszechświata. Temu większość osób chciała postawić 4-. Za ciężką pracę, za wysiłek, za przełamywanie ograniczeń. Jego historia to intrygująca opowieść o rozwoju, pięciu się w górę, o harówce. Te same oceny, taka sama średnia, ale nasza wyobraźnia natychmiast dopisuje do nich odmienne historie¹².

Aby ocenianie wewnątrzszkolne mogło spełniać swą funkcję motywującą, musi nastąpić zmiana świadomości, wzięcie odpowiedzialności za własne uczenie się, co szczególnie uwidoczniło doświadczenia zdalnej edukacji.

Podczas pandemii i zdalnego nauczania uczeń zapytał, jak ja będę sprawdzał, czy oni nie ściągają na sprawdzianie. Powiedziałem, że wcale. Zapytałem: „Kogo chciałbyś oszukać, ściągając? Mnie czy siebie?”. Ja nie poluję na uczniów. Po co?¹³

Pytanie o uczciwość i odpowiedzialność za własny rozwój pozostaje ciągle aktualne. Zwłaszcza w obliczu zmian związanych z rozwojem sztucznej inteligencji i wykorzystywania na szeroką skalę ChatuGPT, który przecież z wielokrotną możliwością oszukiwania, a tymczasem funkcjonalnie włączony w proces edukacyjny mógłby zwiększać efektywność uczenia się. W innym przypadku dość kasandryczne głosy, których nie brakuje, mogą okazać się rzeczywiście prorocze.

¹² M. Napiórkowski, *Naprawić przyszłość. Dlaczego potrzebujemy lepszych opowieści, żeby uratować świat*, Kraków 2022, s. 275–276.

¹³ Wypowiedź Piotra Śmiałkowskiego, jednego z bohaterów książki powstałej na podstawie rozmów przeprowadzonych z nauczycielami: Joanna Sokolińska, *Nauczyciele. Wielki zawód*, Warszawa 2023, s. 38.

[...] Puste opakowanie, wypełnione tylko pianą. I to jest dokładnie to, co ChatGPT umie robić: produkować nieniosącą myśli pianę słowną. Odrobinę treści, rozbitą widelcem, żeby zajmowała więcej miejsca. Mówi się na to „sztuczna inteligencja”, ale tam nie ma żadnej inteligencji. Inteligencja polega na generowaniu myśli, a ChatGPT to generator tekstu – a nie generator myśli zapakowanych w tekst. [...]

– ChatGPT nie przejmie władzy nad światem, ale obawiam się czegoś innego. Boję się, że rządzący za bardzo uwierzą w te bajki o sztucznej inteligencji. Jakiś minister oświaty uzna, że niczym się ona nie różni od żywych nauczycieli, na przykład języka polskiego, a jest tańsza i nie bierze zwolnień. Więc zastąpi większość nauczycieli jakimś chatbotem. [...]

Raz się już zresztą wydawało, że technologia zagraża zawodowi nauczyciela. Mamy przecież masowe kursy online, nagrane wykłady prowadzone przez najsławniejszych uczonych. Już było słyhać, że zaraz zastąpią szkołę. Na szczęście przyszła pandemia i społeczeństwa zrozumiały, jaką wartością jest edukacja w interakcji z nauczycielem.

Z drugiej strony będziemy musieli jednak przemyśleć edukację. Szkoły muszą zacząć uczyć rzeczy, których sztuczna inteligencja nie potrafi. Na przykład odróżniać, co w tekście jest jego istotną treścią.

Nauczyciele też powinni się tego uczyć. [...]

Obawiam się, że jeśli lekcje języka polskiego mają polegać na pisaniu takich esejów, to ChatGPT doskonale sobie poradzi, po obu stronach zresztą, jako uczeń i jako nauczyciel.

Jako uczeń będzie się świetnie umiał wstrzelić w klucz oceny. Jako nauczyciel bezbłędnie oceni, czy uczeń wstrzelił się w klucz. A wręcz znakomity będzie w pisaniu kartkówek z lektur w stylu „Czego dotyczył w »Nad Niemnem« incydent ze żniwiarką?».

Kiedy czytam w gazecie, że ChatGPT zdał taki czy inny egzamin, to myślę, że ta informacja niewiele nam mówi o sztucznej inteligencji, a za to dużo o tych egzaminach. One sprawdzają wiedzę, a nie oparte na wiedzy umiejętności¹⁴.

Bibliografia

Aneks do Informatora o egzaminie maturalnym z języka polskiego jako przedmiotu obowiązkowego w Formule 2023 obowiązujący w latach szkolnych 2022/2023 i 2023/2024, Warszawa 2022, https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_MATURALNY_OD_2023/Informatory/2023/20230315%20Aneks_2023_2024_jezyk_polski_EM_PP_23.pdf [dostęp: 8.08.2023].

Aneks do Informatora o egzaminie maturalnym z języka polskiego jako przedmiotu dodatkowego w Formule 2023 obowiązujący w latach szkolnych 2022/2023 i 2023/2024, Warszawa 2022, https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_MATURALNY_OD_2023/Informatory/2023/20230315%20Aneks_2023_2024_jezyk_polski_EM_PR_23.pdf [dostęp: 8.08.2023].

¹⁴ J. Marcinkowski w wywiadzie z J. Dzikowską: *Mnie się nie da zastąpić sztuczną inteligencją, tam nie ma żadnej inteligencji*, „Gazeta Wyborcza” 31.05.2023, https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,29764431,mnie-sie-nie-da-zastapic-sztuczna-inteligencja-tam-nie-ma.html?_gl=1*1pohwyp*_gcl_au*OTQxMjk1NTc2LjE2ODY3Njk1OTc.*_ga*OTc3ODg0MDA0LjE2NzY1MTÉwODE.*_ga_6R71ZMJ3KN*MTY5MjY1ODgxNy40LjAuMTY5MjY1ODgxNy4wLjAuMA..&_ga=2.88378395.180636312.1692565075-977884004.1676511081#S.subskrypcyjna_hp-K.P-B.1-L.2.zw [dostęp: 10.08.2023].

- Egzamin maturalny z języka polskiego – maj 2002. Model odpowiedzi i schemat oceniania arkusza I <https://arkuszematuralne.pl/matura/jezyk-polski-2002-maj-matura-podstawowa-odpowiedzi.pdf> [dostęp: 10.08.2023].
- Egzamin maturalny z języka polskiego – maj 2002. Model odpowiedzi i schemat oceniania arkusza III, <https://arkuszematuralne.pl/matura/jezyk-polski-2002-maj-matura-rozszerzona-odpowiedzi.pdf> [dostęp: 10.08.2023].
- Hryhorowicz Z., *Historia powstania zewnętrznego systemu egzaminacyjnego w Polsce i w Poznaniu* [w:] tejże (red.) *Egzaminy szkolne. Udział Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Poznaniu w tworzeniu krajowego systemu egzaminów zewnętrznych*, Poznań 2004.
- Informator o egzaminie maturalnym z języka polskiego jako przedmiotu obowiązkowego (część ustna oraz część pisemna) od roku szkolnego 2022/2023, Warszawa 2021, https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_MATURALNY_OD_2023/Informatory/Informator_EM2023_jezyk_polski_PP.pdf [dostęp: 10.08.2023].
- Informator o egzaminie maturalnym z języka polskiego jako przedmiotu dodatkowego (część pisemna na poziomie rozszerzonym) od roku szkolnego 2022/2023, Warszawa 2021, https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_MATURALNY_OD_2023/Informatory/Informator_EM2023_jezyk_polski_PR.pdf [dostęp: 18.08.2023].
- Informator o egzaminie maturalnym z języka polskiego od roku szkolnego 2014/2015, Warszawa 2013, https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_MATURALNY_OD_2015/Informatory/2015/Język-polski.pdf [dostęp: 10.08.2023].
- Kudra B., Kudra A., *Znaczenie, sens, negocjowanie znaczeń – o „ambisemicznym” charakterze konceptualizacji*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” 21, 2014, <https://repozytorium.uni.lodz.pl/handle/11089/8560> [dostęp: 20.08.2023].
- Marcinkowski J., w wywiadzie z J. Dzikowską: *Mnie się nie da zastąpić sztuczną inteligencją, tam nie ma żadnej inteligencji*, „Gazeta Wyborcza” 31.05.2023, https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,29764431,mnie-sie-nie-da-zastapic-sztuczna-inteligencja-tam-nie-ma.html?_gl=1*1pohwyp*_gcl_au*OTQxMjk1NTc2LjE2ODY3Njk1OTc.*_ga*OTc3ODg0MDA0LjE2NzY1MTEwODE.*_ga_6R71ZMJ3KN*MTY5MjY1ODgxNy40LjAuMTY5MjY1ODgxNy4wLjAuMA..&_ga=2.88378395.180636312.1692565075-977884004.1676511081#S.subskrypcyjna_hp-K.P-B.1-L.2.zw [dostęp: 10.08.2023].
- Modele odpowiedzi i schematy oceniania arkusza I, https://cke.gov.pl/images/stories/Matura2005/polski_odp_a1.pdf [dostęp: 12.08.2023].
- Modele odpowiedzi i schematy oceniania arkusza II, https://cke.gov.pl/images/stories/Matura2005/polski_odp_a2.pdf [dostęp: 12.08.2023].
- Napiórkowski M., *Naprawić przyszłość. Dlaczego potrzebujemy lepszych opowieści, żeby uratować świat*, Kraków 2022.
- Niemierko B., *Pomiar wyników kształcenia*, Warszawa 1999.
- Osiągnięcia maturzystów w roku 2007. Sprawozdanie z egzaminu maturalnego 2007. Komentarz do zadań z języka polskiego, Warszawa 2007.
- Osiągnięcia maturzystów w roku 2008. Komentarz do zadań z przedmiotów humanistycznych. Sprawozdanie z egzaminu maturalnego w maju 2008 roku, wstęp i redakcja: Lucyna Grabowska, Barbara Czarnecka-Cicha, Warszawa 2008, https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_MATURALNY_OD_2015/Informacje_o_wynikach/2008/spr_humanist_a.pdf [dostęp: 10.08.2023].
- Sokolińska J., *Nauczyciele. Wielki zawód*, Warszawa 2023.